

Volby do Evropského parlamentu z pohledu genderu – genderově diferencovaný pohled na kandidátní listiny politických stran a volební účast

Petra Rakušanová

Otázka rovných příležitostí mužů a žen nebyla dlouhou dobu v České republice politickým tématem. Situace se však výrazně změnila v průběhu prohlubující se evropské integrace, kdy se vláda zavázala řešit nerovné postavení mužů a žen v mnoha sférách. Přesto je nutné konstatovat, že otázka rovných příležitostí leží dosud v české politice na okraji zájmu. Například ve volbách do Poslanecké sněmovny P ČR (PS PČR) v roce 2002 se ve svém programu této otázce věnovala pouze ČSSD. Ta je rovněž jedinou parlamentní politickou stranou, která přijala kvóty pro účast žen ve stranických orgánech a na kandidátkách (1/5).

V souladu se zahraničními trendy, tedy můžeme říci, že současná situace v České republice do určité míry kopíruje západoevropský trend, a že stejně jako západoevropské levicové strany je i česká levice více orientována na aktivní odstraňování nerovností mezi muži a ženami v politické sféře. Na rozdíl od západní Evropy však české politické strany vyjadřují podporu rovnosti mezi oběma pohlavími převážně verbálně. A jak se pokusí ukázat tento příspěvek, stranická realita je často od rétoriky rovných příležitostí značně odlišná.

Tento příspěvek nabízí genderově diferencovaný pohled na volby do Evropského parlamentu, a to ze dvou aspektů, nejprve srovnáme kandidátní listiny politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny P ČR a ve volbách do Evropského parlamentu. Zde se zaměříme především na narůstající/klesající trend procenta žen na kandidátkách a mezi zvolenými zastupiteli a zastupitelkami, srovnání efektu volebního systému a konečně srovnání vybraných socio-demografických charakteristik zvolených poslanců a poslankyň. V druhé části se příspěvek na základě kombinace dat z výzkumu veřejného mínění a faktických volebních výsledků zaměří na možnost genderově diversifikované analýzy volební účasti ve volbách do Evropského parlamentu a ve volbách obecně.

Srovnání kandidátních listin politických stran v parlamentních a evropských volbách

Zatímco ve volbách do PS PČR v roce 2002 bylo z 6079 kandidátů 1590 žen (26,16 %) a 4489 mužů (73,84 %), v letošních volbách do Evropského parlamentu bylo z 809 kandidátů 205 žen (25,3%) a 604 mužů (74,7%). Nejprve se podívejme na srovnání nárůstu nebo naopak poklesu procenta žen na kandidátních listinách hlavních parlamentních politických stran. Ve srovnání s volbami do PS PČR v roce 2002 došlo v evropských volbách k poklesu procenta žen na kandidátkách tří politických stran, zatímco k nárůstu pouze u dvou politických stran (tabulka 1).

Oproti volbám v roce 2002, nebyl v letošním roce potvrzen argument, že levicové politické strany kontinuálně odstraňují bariéry mezi muži a ženami uvnitř svých politických stran. Jak u ČSSD, tak u KSČM došlo v letošních volbách k snížení počtu žen na kandidátkách, zatímco u KSČM, to bylo snížení nepatrné – pouze o 0,44%, u ČSSD došlo k poklesu procenta žen na kandidátkách o 5,69%. U stran ve středu a na pravé straně spektra nenalzáme žádný jednotný trend, zatímco u ODS došlo k poklesu o 4,4%, u KDU-ČSL a US-DEU došlo shodně k nárůstu o 9,8%.

Tabulka 1 – Srovnání procenta kandidátek do PS PČR a EP podle politických stran v letech 1996–2004 (v %)

Strana/rok voleb	Kandidátky	Změna
ČSSD 1996	14,9	
ČSSD 1998	17,2	+2,3
ČSSD 2002	24,49	+7,29
ČSSD EP 2004	18,8	-5,69
KSČM 1998	20,1	
KSČM 2002	19,24	-0,86
KSČM EP 2004	18,8	-0,44
KDU-ČSL 1998	14,4	
US 1998	18,2	
KDU-ČSL a US-DEU 2002	15,2	+0,8/-3
KDU-ČSL EP 2004	25,0	+9,8
US-DEU EP 2004	25,0	+9,8
ODS 1996	15,1	
ODS 1998	17,8	+2,7
ODS 2002	16,9	-0,9
ODS EP 2004	12,5	-4,4
Republikáni 1998	15,3	

Zdroj: Parliamentary DICE

Pokud se podíváme na české parlamentní politické strany, zaznamenáme mezi nimi výrazné rozdíly. Nejprve se podívejme na vývoj v čase (viz tabulka 1). Celkově je možné říci, že zatímco v letech 1996–2002 vzrostl jak podíl žen, mezi kandidáty do dolní komory českého parlamentu (celkově o 6 %), tak podíl žen mezi zvolenými zákonodárci (o 2,5 %), dochází ve volbách do PS PČR k trvalému poklesu v poměru mezi kandidátkami a zvolenými (pokles o 6%) (Rakušanová in: Linek et al. 2003). Tento fakt je možné vysvětlit několika způsoby. Zaprvé, jde o efekt poměrného volebního systému, který je obecně pokládán za více propustný než systém většinový [Sartori 2001]. Pippa Norris rovněž v tomto kontextu poukazuje na skutečnost, že účast žen v politice je vyšší, pokud je méně volebních obvodů s více mandáty. Zvyšuje se tak podíl zvolených v jednom obvodu a ženy mají zároveň větší šanci dostat se na volitelná místa [Norris 1985, 2004].

Z pohledu volebního systému by tedy měly volby do Evropského parlamentu (EP) být pro ženy propustnější, protože celá Česká republika tvořila v evropských volbách jeden volební obvod a bylo voleno celkem 24 budoucích poslanců/poslankyň EP. Argument Pippy Norris byl potvrzen hned ve dvou aspektech, ve volbách do EP došlo k nárůstu procenta zvolených žen, a to o 3,8% oproti volbám do PS PČR v roce 2002. Rovněž však došlo k velmi výraznému zvýšení poměru kandidátek a zvolených žen - k nárůstu o 17% (nárůst je možné sledovat rovněž v poměru absolutních čísel kandidátek a zvolených poslankyň), což znamená, že ženy se častěji umisťují na volitelných místech na kandidátních listinách úspěšných politických stran.

Tabulka 2. Procento kandidátek a zvolených zástupkyň ve volbách do PS PČR a EP v letech 1996-2004 (v %)

Země/rok voleb	Kandidátky	Zvolené	Poměr kandidátek a zvolených	Změna v poměru kandidátek a zvolených v čase
PS PČR 1996	20,2	14,5	72%	
PS PČR 1998	21,1	15	71%	-1%
PS PČR 2002	26,1	17	65%	-6%
EP 2004	25,3	20,8	82%	+17%

Zdroj: Parliamentary DICE

Úspěch žen v obou aspektech však nelze připisovat pouze parlamentním politickým stranám, protože jsme již ukázali, že u některých z nich došlo spíše k poklesu počtu žen na kandidátních listinách. Právě naopak, s výjimkou KDU-ČSL, kde je ze dvou zvolených kandidátů jedna žena, byly úspěšnější ženy na kandidátkách mimoparlamentních politických stran – a to jak Nezávislí (50% žen), tak Sdružení nezávislých a Evropských demokratů (33,3%).

Tabulka 3. počet zvolených poslanců a poslankyň podle genderu

Politická strana	Počet zvolených celkem	Z toho žen	Z toho mužů
ODS	9	1 11,2%	8 88,8%
KSČM	6	1 16,7%	5 83,4%
SNK	3	1 33,3%	2 66,7%
KDU-ČSL	2	1 50%	1 50%
ČSSD	2	0 0	2 100%
Nezávislí	2	1 50%	1 50%

Zdroj: Parliamentary DICE

Tento trend podporuje i pohled na preferenční hlasování. Jak v absolutním, tak v procentuálním srovnání získala nejvíce preferenčních hlasů kandidátka nezávislých a bývalá novinářka Jana Bobošíková (99 368 hlasů, 52,01%). Více než dvacet procent preferenčních hlasů v rámci své strany získali rovněž kandidátka KDU-ČSL senátorka Zuzana Rothová (52 166, 23,35%) a kandidátka Sdružení nezávislých a evropských demokratů bývalá diplomatka Jana Hybášková (59 282, 23,04%).

Vzdělanostní struktura kandidátů a kandidátek do EP je značně heterogenní, můžeme však říci, že k nejčastějším profesím patří podnikatelé, živnostníci a manažeři, učitel (a to na všech úrovních, s převahou středo- a vysokoškolské), dále pak poslanci/poslankyně, technici, starostové a další zastupitelé a lékaři. Pokud se podíváme na vzdělání úspěšných kandidátů a kandidátek, můžeme konstatovat, že naprosto převládají kandidáti s vysokoškolským vzděláním. S výjimkou jednoho kandidáta KSČM, má 23 budoucích poslanců a poslankyň EP za Českou republiku vysokoškolské vzdělání. Zatímco vzdělanostní struktura budoucích

poslanců a poslankyň je z pohledu genderu homogenní, nalézáme rozdíly mezi původními profesemi mužů a žen – úspěšných kandidátů a kandidátek do EP. Zatímco ženy mají velmi rozmanité profesní zázemí (diplomatka, docentka na VŠ, novinářka, instruktorka a senátorka), převládají mezi muži-poslanci profesionální politici – celkem 8 poslanců PČR, 3 senátoři a 4 zastupitelé – jeden zastupitel, jeden hejtman a dva primátoři.

Co se týče věkové struktury kandidátů a kandidátek, zde nenacházíme výraznější rozdíly. Největší část kandidátů i kandidátek je ve středním a vyšším věku, ve věkových kohortách od 40 let. Rozdíly nalézáme pouze v nejmladší věkové kohortě 21-29 let, kde se nachází téměř dvakrát více žen než mužů (22,0% žen a 11,9% mužů). Rovněž spíše drobné rozdíly nacházíme u regionu původu kandidátů a kandidátek. U většiny regionů je obdobné procentuální rozložení kandidátů a kandidátek. Výjimkou jsou pouze tři kraje: Jihomoravský (14,4% mužů a 7,8% žen), Moravskoslezský (11,3% mužů a 9,3% žen) a Praha (22,2% mužů a 27,8% žen). Muži, kteří pocházejí z prvních dvou krajů mají tedy větší pravděpodobnost než ženy být kandidáty do EP - v případě Jihomoravského kraje je tato šance téměř dvojnásobná. A naopak, ženy pocházející z Prahy mají vyšší šanci než muži stát se kandidáty do EP.

Ve shrnutí první části příspěvku můžeme na základě analýzy kandidátních listin ve volbách do Evropského parlamentu a komparace vybraných dlouhodobých trendů konstatovat, že ve volbách do EP došlo při nepatrném poklesu procenta kandidátek ke zvýšení počtu zvolených poslankyň a k výraznému nárůstu poměru kandidátek a zvolených. Jedním z možných vysvětlení je pozitivní efekt volebního systému. Nacházíme také pokračování trendu větší otevřenosti menších politických stran ženám. Menší strany, včetně KDU-ČSL a US-DEU nominovali ženy na lepší místa na kandidátních listinách než větší politické strany (ODS, KSČM, ČSSD).

Dalším zajímavým zjištěním je fakt, že ženy kandidátky, jsou schopné získat velmi vysoký počet preferenčních hlasů a to jak proporčně tak v absolutních číslech. Toto by mělo být argumentem nebo spíše výzvou pro politické strany, aby dávali více příležitostí ženám-kandidátkám. Zatímco ve vzdělanostní a věková struktura mužů a žen je velmi shodná, nacházíme rozdíly ve struktuře profesní a do menší míry také v možnostech uplatnění v jednotlivých krajích ČR.

Genderově diversifikováno účast ve volbách do Evropského parlamentu: mýty a realita

V druhé části tohoto textu se zaměříme na genderově diversifikovanou volební účast v evropských volbách. Otázka zda vůbec, a proč, zkoumat volební účast žen je velmi aktuální. Souvisí se dvěma poměrně starými argumenty proti udělení volebního práva ženám (datuje se do 19. století). Prvním je argument, homogenity, podle něhož volební chování mužů a žen není odlišné, a ženy budou proto (pokud jim bude uděleno volební právo) volit stejně jako jejich mužské protějšky. Logika tohoto argumentu směřuje k jasnému cíli, pokud budou ženy hlasovat stejně jako muži, nemá cenu, aby měli vlastní volební hlas. Přestože tento argument nebyl potvrzen – naopak, ukázalo se, že ženy jsou při volbě častěji konzervativnější než muži a více tedy hlasují pro středo-pravé politické subjekty, a to i přesto, že za volební právo žen bojovali především levicové (sociálně-demokratické) strany, stále zcela nevymizel.

Pozdější argument je rovněž argumentem homogenity, tentokrát však nikoli mezi muži a ženami, ale mezi ženami navzájem - ženy budou volit en bloc, a dojde proto k proměně politického spektra. Ani tento argument nebyl potvrzen, ženy nejen že nevolí jednotně, ale v průběhu druhé poloviny dvacátého století došlo v jejich volebním chování k významným změnám – zatímco v 50.- 80. letech hlasovalo větší procento žen pro konzervativní pravicové

strany, nastává v devadesátých letech v mnoha zemích západní Evropy posun doleva, který je významnější u žen, než u mužů [Lovenduski, Norris 1993, Inglehart, Norris 2004]. Podle Ronalda Ingleharta a Pippi Norris však dochází ke kontinuální proměně politiky, a v této změně hraje zastoupení žen významnou roli [Inglehart, Norris 2004].

Není lepší způsob boje s argumenty tohoto typu, než je vyvrátit relevantními důkazy. To se však v České republice jeví jako obtížné, protože narozdíl od jiných zemí v západní Evropě (např. Německo) není v České republice možné získat samostatné údaje o volební účasti mužů a žen. Odborníci, kteří se tímto tématem zabývají, jsou tedy nuceni vycházet z dat z výzkumů a nikoli přímo z údajů z volebních místností. Důvodem (nebo záminkou) ze strany Českého statistického úřadu je zákon na ochranu osobních údajů. V následujícím příspěvku se na příkladu voleb do Evropského parlamentu pokusíme dokumentovat rozdíly mezi muži a ženami ve volební účasti, a to na základě dat z výzkumu veřejného mínění a z volebních místností.

Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) zjišťovalo v červnovém pravidelném výzkumu jaké události považují občané v poslední době za nejdůležitější (výzkum se uskutečnil ve dnech 18.- 28.6.2004). Na prvním místě se umístily volby do Evropského parlamentu (52% respondentů), na druhém pak s jistým odstupem vstup České republiky do Evropské unie a referendum o vstupu do EU (33%) a demise vlády (14%). V této otázce nacházíme zajímavé rozdíly mezi muži a ženami: u muže byl nejdůležitější událostí poslední doby vstup České republiky do Evropské unie (22,1%) následovaný sportem (20,2%). Volby do EP se umístily na třetím místě (19,4%). Ženy považovaly volby do EP za nejdůležitější událost (24,9%), následované vstupem ČR do EU (17,8%) a kulturními a společenskými událostmi (5,2%).

Můžeme tedy říci, že občané považovali volby do EP za relativně důležité. Šetření CVVM se zaměřilo rovněž na další aspekty účasti/neúčasti ve volbách do EP. Na otázku zda se zúčastnil/a voleb do EP odpovědělo souhlasně 50,5% respondentů, z toho 51,5% mužů a 49,5% žen. Na kontrolní projektivní otázku zda by se zúčastil/a voleb do EP, pokud by se konaly zítra odpovědělo souhlasně 50,6% respondentů a rozdíly mezi muži a ženami byly mizivé – pohybovaly se v řádech desetin procent, tedy v rámci statistické chyby. Pokud vezmeme v úvahu reálnou volební účast, která byla 28,32% jedná se o výraznou odchylku.

Respondenti byli rovněž dotázáni, jakou očekávali účast ve volbách do EP. Přesně 80% respondentů uvedlo, že očekávalo nízkou účast, z toho 83,1% mužů a 77,1% žen. V západní Evropě jsou volby do Evropského parlamentu považovány za volby protestní, a to především díky svému načasování - konají se často v mezidobí mezi národními volbami. Občané tak často v evropských volbách vyjadřují nespokojenost s domácí politikou. Tato hypotéza se potvrdila rovněž v České republice, kde nejvíce nejčastěji uváděným důvodem pro neúčast ve volbách do EP bylo znechucení a nespokojenost s politikou a nedůvěru politikům (14,4%). Protože se jednalo o první volby do EP, dalším možným vysvětlením nízké účasti je neznalost voličů – i tuto hypotézu je na základě analýzy dat možné potvrdit – nedostatkem informací a tím, že 'nevěděl/a koho volit', argumentovalo 14,2% respondentů. Dovolenu, prázdniny a pobyt mimo domov uvedlo jako důvod volební neúčasti 12,3% respondentů. Mezi první pěti důvodů pro neúčast ve volbách do EP se zařadil také poněkud alarmující názor, že voličův hlas nic nerozhodne (11,6%) a nezájem o politiku obecně (10,2%). V kontextu kontinuálního poklesu volební účasti ve volbách do Parlamentu, se tato narůstající skupina občanů, která se již nachází ve stavu anomie či k ní směřuje, jeví jako alarmující.

V argumentech pro neúčast ve volbách do EP, stejně jako v hodnocení důležitosti jednotlivých aktuálních událostí, nalézáme rozdíly mezi muži a ženami. Zatímco ženy uvedly jako nevýznamnější argument pro neúčast ve volbách do EP nespokojenost a znechucení politikou a nedůvěrou politikům (15,9%), následované nedostatkem informací a neznalostí koho volit (13,2%) a pocitem, že jejich hlas nic nerozhodne (12,3%), muži uváděli nejčastěji jako důvod neúčasti ve volbách do EP nedostatkem informací a neznalostí koho volit (15,3%), pobytem mimo domov, dovolenou (13,3%) a nespokojeností a znechucením politikou, a nedůvěrou politikům (12,8%).

Na základě analýz dat z dotazníkového šetření můžeme konstatovat, že archaický argument o podobnosti postojů mužů a žen k volbám nelze verifikovat. Samozřejmě je možné namítnout, že ve výzkumu se jedná o projekci výrazně se odchylující od reality (to potvrzuje například deklarovaná a reálná volební účast), a tedy že zjištěné rozdíly jsou rozdíly v postojích a nemají dopad na reálné jednání. Způsobem, jak toto tvrzení vyvrátit je srovnání reálné volební účasti mužů a žen. Pro volby do Evropského parlamentu, které se uskutečnily v červnu letošního roku, se nám podařilo takové údaje získat. Ve volebních obvodech, které označíme A a B, bylo umožněno prosté sečtení mužů a žen, kteří/které mají v daném obvodu hlasovací právo a těch, kteří/které se voleb zúčastnili/y.

Naše zjištění nejen potvrzují, zjištěné rozdíly v postojích k volební účasti mezi muži a ženami, ale naopak ještě zdůrazňují jejich naléhavost. Celková volební účast ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 2004 byla 28,32% v okrsku A byla volební účast 31,85% a v okrsku B 31,82%. Vzhledem k tomu, že se jedná o městské okrsky můžeme konstatovat, že jsou průměrné. V obou okrscích byla vyšší volební účast žen – v okrsku A se jedná o 47,18% a v okrsku B o 46,94%.

Můžeme tedy konstatovat, že přesto, že ženy jsou v politice v České republice značně odrepresentovány a to na všech úrovních, tvoří významnou voličskou skupinu. Ženy méně než muži diskutují ve svém volném čase o politice, to však v žádném případě neznamená, že nemají zájem politiku aktivně ovlivnit. Je tedy zřejmé, že současné komunikační kanály ženy-voličky zcela neoslovují, a je jen otázkou flexibility politických stran, zda a jakým způsobem ženy-voličky osloví.

O politické aktivitě žen svědčí na domácí úrovni členství žen v parlamentních politických stranách, které se pohybuje mezi 26-52%, na mezinárodní úrovni se pak ve vztahu k mizení rozdílů v účasti žen a mužů hovoří např. v Německu dokonce o uzavírání genderové propasti *closing of gender gap*. Naopak Ronald Inglehart a Pippa Norris hovoří o proměně genderové propasti a její diferencovanosti. Zatímco u starších věkových kohort přetrvává *tradiční* genderová propast, dochází u mladších věkových kohort k utváření *moderní* genderové propasti, jež je převážně ideologická a v průběhu času bude narůstat [Inglehart, Norris 2004: 99].

Poznatky z tohoto příspěvku můžeme shrnout následujícím způsobem:

- ve volbách do EP došlo na základě pozitivního efektu volebního systému a relativního volebního úspěchu menších politických subjektů k nárůstu procenta zvolených poslankyň a k výraznému zvýšení poměru kandidátek a zvolených;
- nenašli jsme významné rozdíly ve věkové nebo vzdělanostní struktuře kandidátů a kandidátek nebo zvolených;
- naopak byli identifikovány profesní rozdíly mezi zvolenými;

- v několika regionech byla odhalena odlišná možnost mužů a žen uplatnit se na kandidátkách politických stran;
- na základě analýzy preferenčního hlasování jsme poukázali na fakt, že ženy-kandidátky jsou mohou být atraktivní volbou pro voliče;
- dále jsme poukázali na kvalitativně odlišný přístup mužů a žen k politice;
- poukázali jsme na odlišnou míru volební účasti žen ve vybraných volebních obvodech;
- a konečně pokusili jsme se poukázat na užitečnost genderově diferencovaného sběru a archivování volební účasti.

Literatura:

Inglehart, Ronald, Norris, Pippa. 2004. *Raising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lovenduski, Joni, Norris, Pippa. 1993. *Gender and Party Politics*. London: SAGE Publications.

Norris, Pippa. 1985. „Women's Legislative Participation in Western Europe“, *West European Politics*, roč. 8. str. 90–101.

Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rakušanová, Petra. 2003. „Ženy na kandidátkách vybraných politických stran a srovnání se zahraničím“. In: Linek, L., Mrkla, L., Seidlová, A., Sokol, P. (eds.) *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, edice Setkávání.

Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, Praha: Sociologické nakladatelství.